

Аналіз виконання завдань захисту економічної діяльності України на морі в мирний час та в умовах гібридних дій противника у період з 1992 по 2022 роки

Analysis of the performance of the tasks of protecting Ukraine's economic activities at sea in peacetime and in the conditions of hybrid actions by the adversary in the period from 1992 to 2022

Дмитро Купрієнко^A

Corresponding author: професор, e-mail: kupriyenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-4086-1310

Віталій Безуглий^B

викладач кафедри, e-mail: shturmanf7@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5051-5676

Dmytro Kupriyenko^A

Corresponding author: Professor, e-mail: kupriyenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-4086-1310

Vitalii Bezuhlyi^B

Teacher of the Department, e-mail: shturmanf7@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5051-5676

^A Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна

^B Національний університет оборони України, Київ, Україна

^A Bohdan Khmelnytskyi National Academy of State Border Guard Service, Khmelnytskyi, Ukraine

^B National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: October 7, 2023 | **Revised:** October 23, 2023 | **Accepted:** October 31, 2023

DOI: 10.33445/sds.2023.13.5.11

Мета роботи: висвітлення та аналіз виконання завдань захисту економічної діяльності держави на морі підрозділами Морської охорони Державної прикордонної служби України та Військово-Морськими Силами Збройних Сил України в мирний час та в умовах гібридних дій противника у період з 1992 по 2022 р.

Метод дослідження: аналіз, синтез.

Результати дослідження: удосконалено порядок виконання завдань захисту економічної діяльності України на морі.

Тип статті: теоретична.

Purpose: coverage and analysis of the implementation of the tasks of protecting the economic activity of the state at sea by the units of the Maritime Guard of the State Border Service of Ukraine and the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine in peacetime and in the conditions of hybrid actions of the enemy in the period from 1992 to 2022.

Method: analysis, synthesis.

Findings: improved the procedure for the protection of the economic activity of Ukraine at sea.

Paper type: theoretical.

Ключові слова: захист, економічна діяльність, морська охорона, гібридні дії.

Key words: defense, economic activity, maritime security, hybrid actions.

1. Вступ

Україна має доволі велику протяжність державного кордону на морі та площу виключної (морської) економічної зони, в межах яких вона має суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів, а також ведення інших видів економічної діяльності. Так, загальна протяжність морської ділянки міжнародно визнаного державного кордону України на Чорному та Азовському морях становить 1355 км, у тому числі 1056, 5 км – на Чорному морі, 249,5 км – на Азовському морі та 49 км – у Керченській протоці, а загальна площа В(М)ЕЗ становить понад 72 тис.км².

Економічна діяльність держави на морі відіграє вагомую роль в економіці України. Вказане потребує проведення відповідних дій щодо захисту цієї діяльності. З цією метою необхідно провести аналіз виконання завдань захисту економічної діяльності України на морі за різних умов з метою визначення проблемних питань, які виникають у ході виконання цих завдань підрозділами Сил оборони України, та шляхів їх вирішення.

2. Теоретичні основи дослідження

Проведено аналіз виконання завдань захисту економічної діяльності України на морі в мирний час та в умовах гібридних дій противника у період з 1992 по 2022 рр. Морська охорона Державної прикордонної служби України (ДПСУ) та Військово-Морські Сили Збройних Сил України (ВМС ЗС України) відповідно до своїх повноважень є головними виконавцями завдань щодо охорони (посилення охорони) суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні держави.

3. Постановка проблеми

В результаті дій російської федерації (рф) щодо захоплення Криму, а в подальшому – встановлення контролю над об'єктами "Чорноморнафтогазу" в Чорному і Азовському морях, контролю над частиною виключної (морської) економічної зони України, дій щодо ускладненню морських перевезень в порти (з портів) України, держава понесла значні економічні збитки [1, 2].

У той же час, дії сил та засобів Морської охорони ДПСУ та ВМС ЗС України, які відповідали за виконання завдань щодо охорони (посилення охорони) суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні держави, не забезпечили перешкоджання діям противника на морі.

Зазначене потребує проведення аналізу виконання завдань захисту економічної діяльності України на морі в мирний час та в умовах гібридних дій противника у період з 1992 по 2022 рр. та визначення шляхів удосконалення порядку виконання таких завдань.

4. Результати

Згідно з Постановою Верховної ради України від 24.08.1991 "Про військові формування в Україні" (1431-XII), всі військові формування, які дислокувались на території України, було переведено у відання України. У подальшому, було прийнято низку законів з питань будівництва національних Збройних Сил та Прикордонних військ України [3–6].

З метою реалізації положень нормативно-правових актів з питань будівництва Збройних Сил України, з квітня 1992 року було розпочато формування ВМС як виду Збройних Сил України. Погляди воєнно-політичного керівництва України на місце і роль військового флоту в системі захисту національних інтересів були відображені у відповідних положення нормативно-правових документів у сфері оборони [3–6]. Слід зазначити, що ні положення цих документів, ні Закон України "Про виключну (морську) економічну зону України" [7], не передбачав виконання Збройними Силами України завдань щодо захисту економічної діяльності держави на морі. Відповідно до [3] було визначено, що Збройні Сили України призначені для збройного захисту незалежності, територіальної цілісності та недоторканності України.

При цьому, завдання щодо охорони виключної (морської) економічної зони України було покладено на Прикордонні війська України (з 2003 року – ДПСУ), утворені на базі прикордонних військ КДБ СРСР, що дислокувались на території України. Так, відповідно до [7], головним завданням Прикордонних військ України було визначено забезпечення недоторканності державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах України, а також охорона виключної (морської) економічної зони України.

У подальшому, до Закону України "Про Збройні Сили України" було прийнято зміни [8], відповідно до яких передбачалась можливість залучення з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України до виконання завдань посилення охорони державного кордону України, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України.

Зазначене знайшло відображення і у переліку завдань, визначених ВМС ЗС України. Відповідно до [9], до цих завдань було віднесено:

у мирний час:

- ведення спостереження та розвідки в межах визначених морських операційних зон;
- охорона підводного простору України в межах територіального моря;
- забезпечення захисту об'єктів ВМС від терористичних посягань, підготовка і застосування сил і засобів ВМС у разі вчинення терористичного акту у територіальних водах України та участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах та у разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України;
- участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях, надання військової допомоги іншим державам на підставі міжнародних договорів України;
- надання допомоги органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування в проведенні пошукових та аварійно-рятувальних робіт під час ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- здійснення морських перевезень в інтересах ЗС України;
- участь у створенні, накопиченні та підготовці мобілізаційних ресурсів, контроль мобілізаційної підготовки та рівня мобілізаційної готовності спеціальних формувань, призначених до складу ВМС;
- посилення охорони морської ділянки державного кордону, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України;
- забезпечення безпечного від мін плавання кораблів суден у територіальних водах України;
- здійснення заходів пошуково-рятувального забезпечення; в особливий період (крім завдань, що виконуються у мирний час):
- посилення спостереження та розвідки у морських операційних зонах;
- захист судноплавства у зоні прикриття ВМС;
- захист морської ділянки державного кордону, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України;
- оперативне розгортання сил (військ) у визначених операційних районах;
- ліквідація (локалізація, нейтралізація), у взаємодії з об'єднаннями (з'єднаннями) інших видів ЗС України, збройного конфлікту в АР Крим та створення умов для стабілізації обстановки;
- охорона районів виробничої діяльності у виключній (морській) економічній зоні;
- ведення протиповітряної, протичовнової, протикорабельної, протидесантної оборони, здійснення протипідводно-диверсійного та протимінного забезпечення;
- порушення морських комунікацій противника;
- забезпечення висадки морських десантів та перевезень військ (сил) і вантажів морем;
- виконання заходів територіальної оборони у АР Крим;
- виконання інших завдань, виходячи з повноважень військового командування під час здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Крім того, у 2011 році було прийнято Настанову з бойової служби у ВМС ЗС України [10]. Відповідно до зазначеного документу, під бойовою службою розуміється форма застосування військових частин та підрозділів ВМС ЗС України у мирний час за єдиним замислом та планом з метою забезпечення національних інтересів у призначених морських районах за межами України та виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а до основних завдань сил бойової служби (бойових кораблів, літальних апаратів морської авіації, груп розвідки, підрозділів морської піхоти (спеціальних підрозділів),

суден забезпечення ВМС ЗС України) віднесено низку завдань щодо захисту економічної діяльності держави на морі, а саме – захист судноплавства та районів виробничої діяльності.

Цим же документом визначено, що захист судноплавства є складовим елементом забезпечення безпеки плавання цивільних суден у разі виникнення кризових ситуацій та виявлення протиправних дій на морських комунікаціях у окремих морських районах та є сукупністю активних дій та заходів, які проводяться з метою недопущення або зниження ефективності впливу терористичних (піратських) або інших сил на цивільні судна та об'єкти морської інфраструктури. Передбачалося, що сили бойової служби, залучені до виконання завдань із захисту судноплавства, залежно від їхнього складу та обстановки можуть застосовуватися для демонстрації військової присутності, оперативного прикриття маршрутів руху та районів виробничої діяльності цивільних суден, безпосередньої охорони загонів, груп та поодиноких цивільних суден.

При цьому було визначено, що:

- демонстрація військової присутності – це перебування в призначеному районі (зоні) тактичної групи (корабля), що своїми діями показує готовність захистити цивільні судна, яка повинна застосовуватись військовими частинами та підрозділами ВМС ЗС України в разі існування потенційної загрози судноплавству в морському районі (зоні) та наявності великого потоку цивільних суден, які прямують через цей район (зону) або перебувають у цьому районі (зоні) та При цьому взаємне маневрування кораблів та цивільних суден жорстко не регламентується. У разі необхідності капітани суден повинні звертатись до військового командування за допомогою та діяти відповідно до отриманих вказівок, що можуть стосуватися маршруту проходження, швидкості, використання судових сигнальних вогнів, застосування засобів зв'язку, ухилення тощо;

- оперативне прикриття – це висування сил бойової служби на загрозовий напрямок для організованих груп цивільних суден, що прямують через район (зону) та не передбачає встановлення єдиного командування силами бойової служби та об'єктами прикриття, а також шикування їх в єдиний порядок;

- безпосередня охорона – це шикування сил бойової служби в єдиний порядок із суднами, що охороняються, для організації їх ближньої та дальньої охорони способами конвоювання (безпосередня охорона цивільних суден силами бойової служби із шикуванням військових кораблів та цивільних суден в єдиний порядок під управлінням командира конвою на всьому маршруті переходу) та ескортування (супроводження поодиноких цивільних суден або їх груп військовими кораблями, які розташовуються на загрозових напрямках відносно цивільних суден, що охороняються, або присутність військових кораблів у зоні промислової діяльності на відстані, яка забезпечує запобігання впливу на цивільні судна (об'єкти) з боку терористичних (піратських) груп, який застосовується в разі неможливості реалізувати спосіб конвоювання для супроводження суден на небезпечних ділянках маршруту переходу в районах локальних збройних конфліктів, а також для організації захисту районів промислової діяльності) [10].

На підставі директивних документів Генерального штабу ЗС України, у 2013 році було запроваджено несення бойової служби в операційній зоні ВМС та за її межами. Протягом 2013 року до виконання завдань бойової служби за графіком залучалися 7 бойових кораблів та катерів (пчкрв "Тернопіль", мтщ "Чернігів", ака "Скадовськ", пчкрв "Хмельницький", мтщ "Черкаси", сдк "Кіровоград"), які виконували наступні завдання в межах операційної зони ВМС:

- протидія незаконній діяльності на морі, зокрема терористичним актам, піратству, нелегальній міграції, перевезенню морем зброї, боєприпасів (їх компонентів), обігу наркотичних речовин та іншим протиправним діям;

- захист судноплавства та районів виробничої діяльності України в разі виникнення кризової ситуації;

- захист підводного простору в межах територіального моря України;
- ведення спостереження (розвідки) в призначених морських районах;
- сприяння загонам Морської охорони ДПСУ в охороні морської ділянки державного кордону;
- участь в операції "Чорноморська гармонія";
- забезпечення сприятливого оперативного режиму.

У ході виконання завдань зазначеними кораблями та катерами здійснювались і завдання щодо захисту економічної діяльності на морі, а саме – контроль судноплавства та охорона районів виробничої діяльності у виключній (морській) економічній зоні України. Так, кораблі, що несли бойову службу, патрулювали район видобутку газу на захід від мису Тарханкут та сприяли загонам Морської охорони ДПСУ у виявленні суден, які ведуть незаконну діяльність у територіальному морі і у виключній (морській) економічній зоні України. Корабельним складом проводилися опитування цивільних суден, а інформація по суднам, які були визнані підозрілими, передавалась до органів ДПСУ.

Крім того, під час бойової служби у ході виконання кораблями завдань з розвідки, здійснювалось виявлення характеру й інтенсивності морських перевезень в Чорному морі та систем їх захисту.

В ході виконання завдань СДК "Кіровоград" було виявлено 289 суден (підозрілих не виявлено). Встановлено, що найбільша інтенсивність річкових перевезень спостерігалася в районі п. Ізмаїл та п. Рені, найбільша інтенсивність судноплавства морських суден – на ділянці п. Рені - 116 км р. Дунай.

За результатами виконання завдань бойової служби ПЧКРВ "Тернопіль" визначено, що найбільш активне цивільне судноплавство спостерігається на рекомендованих шляхах №81, 82 (від п. Севастополь до п. Керч уздовж південного узбережжя Криму) з середнім трафіком – 8-15 суден на добу та в центральній частині Чорного моря від протоки Босфор до портів Кавказу, Керчі та у зворотному напрямку з середнім трафіком до 20 суден на добу. Виявлено характер вантажообігу в портах України. Іноземні торгівельні судна, що прямують до портів України в основному прямують в баласті або перевозять пасажирів, вантажні контейнери та фрукти. З портів України судна під українськими та іноземними прапорами транспортують за кордон сталевий прокат, кам'яне вугілля, злакові та сім'ячкові рослинні культури, металобрухт, ліс. З портів Росії до портів України морем йдуть поставки газу та нафти.

За результатами виконання завдань ПЧКРВ "Хмельницький" відмічено, що найбільш активне цивільне судноплавство в районі від п. Севастополь до п. Одеса уздовж західного узбережжя Криму з середнім суднопотоком – 8-15 суден на добу. В районі м. Тарханкут інтенсивність руху цивільного судноплавства складала в середньому не більш 3 суден на добу. В районі входу в о. Донузлав спостерігався процес видобуток піску, що вивозиться сучовантажами з інтенсивністю 1 судно на 2 доби.

В цілому за результатами виконання завдань бойової служби визначено характер вантажообігу в портах України. Іноземні торгівельні судна, що прямують до портів України в основному в баласті або перевозять пасажирів, вантажні контейнери та фрукти. З портів України судна під українськими та іноземними прапорами імпортують за кордон сталевий прокат, кам'яне вугілля, злакові та сім'ячкові рослинні культури, металобрухт, ліс. З портів Росії до портів України морем здійснюють поставки газу та нафти.

Також, ПЧКРВ "Тернопіль", "Хмельницький" та МТЩ "Чернігів" виконували додаткові завдання з розвідки браконьєрських суден, а саме:

- виявлення суден в районах незаконного промислу та на маршрутах переходу до них;
- встановлення місцеположення суден, національної належності, найменування, параметрів руху та характеру діяльності;

- викриття спроб передачі з браконьєрських суден на українські рибпромислові судна браконьєрських знарядь лову (сіток) для прихованої їх постановки українськими суднами в межах обговорених районів виключної (морської) економічної зони України;

- викриття фактів придбання морепродуктів безпосередньо в морі шляхом перевантаження з українських рибпромислових суден на іноземні.

Поряд з цим, мало місце хронічне недофінансування потреб ВМС ЗС України, що не дозволяло вести повноцінну бойову діяльність в морських операційних зонах. Тому ВМС ЗС України не могли забезпечити постійне виконання завдань несення бойової служби, у тому числі і виконання її часткових завдань щодо захисту економічної діяльності держави на морі. Через це основна частина вказаних завдань виконувалась відповідними силами і засобами Морської охорони ДПСУ, на яку відповідно до [11] покладено завдання щодо:

- охорони державного кордону на морі, річках, озерах та інших водоймах;

- контролю за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у прилеглий зоні, територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування у них;

- охорони суверенних прав України в виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цих зонах інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

- участі в операціях з пошуку та рятування суден (кораблів) і людей, які зазнали лиха на морі;

- припинення у взаємодії з відповідними військовими частинами та підрозділами ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України.

У той же час, аналіз положень документів у сфері національної безпеки і оборони держави за період з 1992 по 2014 роки свідчить про необ'єктивне визначення реальних та потенційних загроз національній безпеці України у воєнній сфері, у тому числі і на морі. При цьому, гібридні дії рф проти України в Криму, інших приморських районах України та на морі велися починаючи з 1991, а у 2014-2022 роках лише набули найбільш чіткого обрис. Це призвело до відсутності належної уваги керівництва ДПСУ та ЗС України до відпрацювання усього комплексу заходів щодо захисту економічної діяльності держави на морі.

Вказане призвело до того, що внаслідок анексії рф Криму у 2014 році, Україна втратила можливість вести економічну діяльність на території більшої частини своєї виключної (морської) економічної зони. Так, підрозділи ЗС рф у квітні 2014 року провели дії щодо захоплення об'єктів виробничої діяльності України в Чорному і Азовському морях (самопідйомних бурових установок, морських стаціонарних платформ "Чорноморнафтогазу"). Крім того, під контролем рф опинились плавзасоби "Чорноморнафтогазу", морська транспортна та наземна газотранспортна інфраструктура. З цього часу рф розпочала ведення незаконної економічної діяльності в межах захоплених акваторій України, а також заходи щодо перешкоджання ведення такої діяльності Україною.

Результати аналізу дій рф щодо перешкоджання веденню Україною економічної діяльності на морі з моменту окупації та анексії Криму (лютий-квітень 2014 року) до повномасштабної збройної агресії проти України 24.02.2022 свідчать, що їх інтенсивність протягом зазначеного часу не була постійною та залежала від умов обстановки, яка складалась в конкретний період часу. Ці дії мали гібридний характер, а їх масштаби постійно зростали [12–17].

За інтенсивністю ці дії умовно можна поділити на два етапи:

1 етап: квітень 2014 року – березень 2018 року – гібридні дії противника низької інтенсивності, спрямовані на встановлення контролю над частиною об'єктів нафто-

газовидобування в межах континентального шельфу України та ускладнення морських перевезень до (з) українських морських портів;

2 етап: квітень 2018 року – лютий 2022 року – посилення гібридного впливу противника на економічну діяльність України на морі, зокрема, шляхом необґрунтованого і неправомірного довготривалого закриття морських районів, через які проходять визначені "Режимом плавання суден у водах України Чорного та Азовського морів" рекомендовані шляхи руху торговельних суден в Чорному морі та обмеження судноплавства в Азовському морі шляхом затримки та тривалої перевірки торговельних суден на підходах до Керченської протоки.

У квітні 2014 року розпочався перший етап гібридних дій противника на морі, який тривав до березня 2018 року. У цей період РФ реалізовувала так звану стратегію обмежених дій, яка відома в термінології, що використовується фахівцями НАТО та України, як гібридні дії.

Метою дій РФ в Азово-Чорноморському регіоні у цей період було:

на стратегічному рівні:

- закріплення Азово-Чорноморського регіону як власної сфери впливу;
- протидія нарощуванню спроможностей з оборони НАТО в Чорноморському регіоні;

на оперативному рівні:

- зрив бойової діяльності ВМС ЗС України;
- протидія діяльності збройних сил країн – членів НАТО в Чорноморському регіоні;
- ускладнення для України ведення рибальського промислу, видобутку нафти, газу, інших корисних копалин в Чорному та Азовському морях.

При цьому, застосування збройних сил РФ в акваторіях Чорного і Азовського морів на цьому етапі характеризувалося:

- веденням бойової діяльності, у тому числі охорони та оборони об'єктів виробничої діяльності у морі, демонстраційних, обмежувальних та інших дій у Чорному та Азовському морях, спрямованих на зрив бойової діяльності ВМС ЗС України;

- протидією з боку РФ діяльності збройних сил та інших інституцій країн-членів НАТО в Чорноморському регіоні, спрямованої на підтримання міжнародної безпеки, виконання партнерських зобов'язань НАТО щодо України та Грузії, нарощування спроможностей з оборони Альянсу у регіоні.

З квітня 2018 року розпочався другий етап гібридних дій противника на морі, який характеризувався інтенсифікацією гібридного впливу на Україну з морських напрямків щодо порушення економічної діяльності держави на морі.

Метою дій РФ в у цей період було:

на стратегічному рівні:

- реалізація стратегії поступового обмеження доступу України до моря з метою нанесення збитків економіці держави та обмеження можливостей для застосування Україною своїх сил в акваторіях регіону;

- дестабілізація суспільно-політичної обстановки в Причорномор'ї, Приазов'ї і південних регіонах України;

на оперативному рівні:

- порушення (зрив) морських комунікацій України в Азовському морі і Керченській протоці;

- ускладнення (блокування) роботи Маріупольського і Бердянського портів;

- недопущення нарощування угруповання ВМС ЗС України в Азовській операційній зоні.

При цьому, застосування збройних сил РФ в акваторіях Чорного і Азовського морів на цьому етапі характеризувалося:

- веденням бойової діяльності, спрямованої на погіршення умов міжнародного судноплавства у водах України, зниження обсягів судноплавства та діяльності портів України і,

відповідно, погіршення соціально-політичної ситуації у приморських регіонах та загалом в Україні, формування у світової спільноти, керівництва іноземних держав та компаній великого бізнесу негативного відношення до України через нездатність України забезпечити належний рівень міжнародної безпеки у своїх водах;

- нарощуванням спроможностей створених міжвідомчих і міжвидових угруповань військ (сил) РФ у Криму, Чорному та Азовському морях за рахунок прийняття на озброєння новітніх зразків ОБТ і накопичення досвіду їх застосування у Сирії.

Для досягнення мети дій противником у травні 2018 року завершено будівництво Керченського мосту, висота якого не дозволяє проходження під ним суден типу "PANAMAX", а в період з квітня по листопад 2018 року під видом заходів з охорони Керченського мосту та контролю судноплавства у регіоні здійснено 737 затримки торговельних суден під прапорами різних країн з середньою тривалістю часу затримки від 3 до понад 80 годин у трьох районах (на вході до Керченської протоки з боку Чорного моря; в Азовському морі в районі на віддалі 10-40 миль від портів Бердянськ та Маріуполь; на вході до Керченської протоки з боку Азовського моря), що призвело до 20-30 % зниження обсягу робіт у портах Маріуполя та Бердянська.

Починаючи з липня 2019 року противник поширив гібридні дії і на Чорне море. Так, у цей період ним було одночасно закрито для плавання понад 25% площі цього моря. З цього часу РФ систематично видавала навігаційні попередження щодо районів, у яких обмежено судноплавство або оголошено про небезпеку плавання, що значно ускладнювало умови для міжнародного судноплавства та бойової діяльності ВМС ЗС України. Закриті райони перекривали значну частину рекомендованих морських шляхів у виключних морських економічних зонах України та країн регіону.

Зазначеним діям противника сприяло те, що у ході проведення спеціальної міжвідомчої операції із встановлення контролю над півостровом Крим у лютому-березні 2014 року увесь корабельний склад ВМС ЗС України, який базувався на півострові, було заблоковано, а пізніше захоплено підрозділами спеціального призначення противника в місцях стоянки. При цьому, у зв'язку із загрозою захоплення, 02.03.2014 кораблі і катери Севастопольського та Керченського загону Морської охорони ДПСУ здійснили перехід до м. Одеса та м. Бердянськ відповідно.

У подальшому було здійснено заходи щодо виведення військових частин, підрозділів, особового складу з території півострова на материкову частину України. Як результат, станом на кінець травня 2014 року у військових частинах ВМС ЗС України у порівнянні зі штатною чисельністю фактично налічувалось: 32% особового складу; 40% бойових кораблів і катерів; 62% суден і катерів забезпечення; 62% літальних апаратів; 65% автомобільної, бронетанкової та спеціальної техніки. Озброєння і військова техніка, яка у подальшому, у квітні – травні 2014 року, була повернута противником Україні, була пошкоджена і потребувала додаткових відновлювальних робіт.

На початку ведення противником гібридних дій (квітень 2014 року) сили (війська) ВМС відновили систематичну бойову підготовку та провели першочергові заходи з відновлення спроможностей. Незважаючи на низький рівень укомплектованості особовим складом, боєприпасами та іншим озброєнням і майном, наявність значних пошкоджень, нанесених противником обладнанню повернутих з Криму кораблів і суден, ВМС приступили до виконання бойових завдань. У цей період в Чорноморській операційній зоні ВМС ЗС України виконували такі завдання:

- підтримання оперативного режиму;
- ведення спостереження та розвідки у визначених морських районах;
- охорона підводного простору в межах територіального моря держави;

- захист об'єктів морської господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні;
- участь у заходах щодо посилення охорони державного кордону на морі та суверенних прав держави у виключній (морській) економічній зоні;
- охорона пунктів базування та визначених портів;
- участь у протидесантній обороні морського узбережжя несенням бойового чергування підрозділами артилерії;
- ведення демонстраційних дій на морі та у прилеглих районах узбережжя.

Як зазначалось вище, другий етап гібридних дій противника тривав з квітня 2018 року до 24.02.2022 року, та характеризувався інтенсифікацією дій щодо порушення морської економічної діяльності України та посилення військової присутності в Азовській операційній зоні. У відповідь на дії РФ, у вересні 2018 року Радою національної безпеки і оборони України було прийнято рішення щодо нарощування спроможностей з оборони держави з південних напрямків, зокрема і в Азовському морі. З цією метою керівництвом ЗС України було сплановано та здійснено низку заходів щодо посилення військово-морської присутності в Азовському морі, створення в Азовському морі угруповання сил (військ) ВМС ЗС України, а також розвитку інфраструктури базування ВМС ЗС України в Азовському морі. За результатами виконання вказаних заходів було створено певний комплект сил для ведення дій в Азовському морі та елементи інфраструктури для його базування і забезпечення. У подальшому вказаний комплект сил було підпорядковано оперативному-тактичному угрупованню зі складу угруповання Об'єднаних сил. Через це військові частини та підрозділи ВМС, призначені для дій в усій Азовській операційній зоні, виконували обмежений перелік завдань протидесантної оборони лише в зоні відповідальності угруповання Об'єднаних сил. Слід зазначити, що з кінця 2018 року корабельний склад ВМС ЗС України періодично виконував одне із завдань захисту економічної діяльності держави на морі, а саме – супроводження суден, які здійснювали рух до портів (з портів) Бердянськ та Маріуполь.

Також, з 2019 року з метою протидії впливу РФ на морську діяльність України в Чорному морі, визначеним складом сил (військ) ВМС ЗС України проводились заходи щодо захисту морських шляхів, морської господарської діяльності та скоювання дій сил противника у виключній (морській) економічній зоні України.

Для досягнення мети застосування сил (військ), здійснювалось виконання наступних завдань:

- супроводження суден, що прямують в порти (з портів) України в Чорному морі, кораблями та катерами ВМС ЗС України (за заявками судовласників);
- закриття морських районів Чорного моря з визначеною періодичністю;
- демонстраційні дії в північно-західній частині Чорного моря;
- посилення розвідки в районах дій противника, наближених до газових родовищ та о. Зміїний.

Також, у разі перешкоджання противником здійсненню економічної діяльності передбачалось забезпечувати присутність кораблів ВМС ЗС України у взаємодії з кораблями Морської охорони ДПСУ в районах промислової діяльності України, патрулювання на рекомендованих шляхах.

Незважаючи на сплановані та проведені заходи, ні ДПСУ, а ні ВМС ЗС України не змогли виконати покладені на них завдання щодо захисту суверенних прав держави у виключній (морській) економічній зоні у повному обсязі, що свідчить про недостатню увагу відпрацюванню теоретичних положень та практичних дій сил (військ) ВМС ЗС України та ДПСУ України щодо захисту економічної діяльності держави на морі в умовах гібридних дій противника.

5. Висновки

Проведений аналіз виконання завдань захисту економічної діяльності держави на морі підрозділами Морської охорони ДПСУ та ВМС ЗС України в мирний час та в умовах гібридних дій противника у період з 1992 по 2022 рр. показав, що зазначені завдання виконувались на достатньому рівні лише в мирний час. З початком ведення рф гібридних дій на морі, противнику вдалося встановити контроль над об'єктами нафто-газовидобування на континентальному шельфі України та над частиною виключної (морської) економічної зони, проводити заходи щодо ускладнення морських перевезень до (з) морських портів держави. У той же час дії, що виконувалися окремо силами та засобами Морської охорони ДПСУ та ВМС ЗС України, не змогли завадити вказаним діям противника.

З метою удосконалення порядку виконання зазначених завдань, пропонується проводити відповідні міжвідомчі морські операції щодо захисту економічної діяльності держави на морі в умовах гібридних дій противника із залученням підрозділів ВМС ЗС України, ДПСУ та інших складових Сил оборони. Ці операції повинні проводитись за єдиним замислом і планом для виконання завдань у визначеній операційній зоні в установлений період часу під керівництвом командувача міжвидового угруповання військ (сил). У ході їх проведення необхідно забезпечити виконання завдань щодо ведення спостереження та розвідки в межах районів ведення економічної діяльності держави на морі, охорони морських комунікацій України та торговельних суден іноземних держав у визначеній зоні відповідальності держави, а також захист суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Проведення зазначених операцій дозволить забезпечити необхідний рівень захисту економічної діяльності держави на морі.

6. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

7. Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Оцінка економічних втрат України від тимчасової окупації Кримського півострову : аналітична записка / Д. Горюнов [та ін.] ; Київ : Міжнародний фонд відродження, 2021. 56 с.
2. Щодо системних наслідків тимчасової окупації Криму в економічній сфері. Аналітична записка. К.Г. Юрченко, Я.А. Жаліло. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-sistemnikh-naslidkiv-timchasovoi-okupacii-krimu-v-ekonomichniy-sferi>
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1935-XII.

References

1. Assessment of Ukraine's economic losses from the temporary occupation of the Crimean peninsula: analytical note / D. Goryunov [and others]; Kyiv: International Revival Fund, 2021. 56 p.
2. Regarding the systemic consequences of the temporary occupation of Crimea in the economic sphere. Analytical note. K.G. Yurchenko, Ya.A. It was a pity. National Institute of Strategic Studies. Available from : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-sistemnikh-naslidkiv-timchasovoi-okupacii-krimu-v-ekonomichniy-sferi>

4. Про Прикордонні війська України: Закон України від 6 грудня 1991 року N 1934-XII.
5. Концепція оборони та будівництва Збройних Сил України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 року № 1659-XII.
6. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, затверджена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР.
7. Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16 травня 1995 року № 163/95-ВР.
8. Про внесення змін до Закону України "Про Збройні Сили України: Закон України від 15 листопада 2011 року № 4026-VI.
9. Бойовий статут ВМС ЗС України.
10. "Настанова з бойової служби у ВМС ЗС України", затверджена наказом командувача ВМС ЗС України від 14.01.2011 № 9.
11. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV.
12. Російська політика в Чорноморському регіоні: загрози й виклики для України : аналіт. доп. / О. Александров, А. Филипенко, Р. Власенко та ін.] ; за заг. ред. І. Веремія, М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2020. 37 с.
13. Воєнні аспекти протидії "гібридній агресії": досвід України : монографія / колектив авторів ; за заг.ред. А. М. Сиротенка. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
14. Клименко А. В., Гучакова Т. О. Ситуація в Чорному та Азовському морях в квітні 2021 року. Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України : матеріали міжнар. наук. форуму, м. Київ, 19-20 травня 2021 р. Київ, 2021. С. 14–24.
15. Протидія гібридній війні на морі: уроки та висновки: матеріали круглого столу 25 лютого 2020 року. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. 56 с.
3. On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 No. 1935-XII.
4. On Border Troops of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 N 1934-XII.
5. Concept of defense and construction of the Armed Forces of Ukraine, approved by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated October 11, 1991 No. 1659-XI.
6. Concept (fundamentals of state policy) of national security of Ukraine, approved by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated January 16, 1997 No. 3/97-VR.
7. On the Exclusive (Maritime) Economic Zone of Ukraine: Law of Ukraine dated May 16, 1995 No. 163/95-VR.
8. On Amendments to the Law of Ukraine "On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated November 15, 2011 No. 4026-VI.
9. Combat charter of the Navy of the Armed Forces of Ukraine.
10. "Instructions on combat service in the Navy of the Armed Forces of Ukraine", approved by the order of the Commander of the Navy of the Armed Forces of Ukraine dated 01.14.2011 No. 9.
11. On the State Border Service of Ukraine: Law of Ukraine dated April 3, 2003 No. 661-IV.
12. Russian policy in the Black Sea region: threats and challenges for Ukraine: analyst. add. / O. Aleksandrov, A. Filipenko, R. Vlasenko, etc.] ; in general ed. I. Veremia, M. Palamarchuka. Kyiv: NISD, 2020. 37 p.
13. Military aspects of countering "hybrid aggression": experience of Ukraine: monograph / collective of authors; according to general ed. A. M. Syrotenko. Kyiv: Ivan Chernyakhovsky State University, 2020. 176 p.
14. Klymenko, A. V., Guchakova T. O. The situation in the Black and Azov seas in April 2021. Maritime strategy of the state. Development and implementation of the maritime potential of Ukraine: materials of the international of science of the forum, Kyiv, May 19-20, 2021. Kyiv, 2021. P. 14–24.

16. Яким'як С.В. Проблемні питання протидії гібридному впливу противника на морі та шляхи їх вирішення. Наука і оборона, 2020. № 2. С. 31–36.
17. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг.ред. В.П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
15. Countering Hybrid Warfare at Sea: Lessons and Conclusions: Proceedings of the February 25, 2020 Roundtable. Kyiv: Ivan Chernyakhovsky National Educational Institution, 2020. 56 p.
16. Yakymyak S. V. (2020). Problematic issues of countering the enemy's hybrid influence at sea and ways to solve them. Science and Defense, No. 2. P. 31–36.
17. The world hybrid war: the Ukrainian front: a monograph / under general editorship. V.P. Horbulina. Kyiv: NISD, 2017. 496 p.